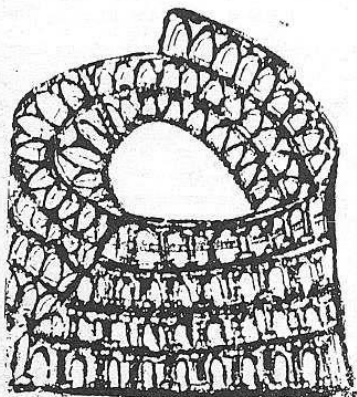




Poljja

časopis za kulturu, umetnost
i društvena pitanja
novi sad — godina XXXVI
cena 30 dinara

broj 375—376 maj—juni '90.



danica vukosavljev

protivno milutin petrović

Ovo je moja borba protiv stvarnosti

Ukus Božje hrane;
sagrešenje u jutarnjem vozu
prema predgradu. Sila koja me
mestimice pokreće, hladan obraz
na koji se moja ruka
spušta i
opipava brazdu i njenu uspavanost.
Oganj koji u meni plane,
utvara.

Protivno

Jedan soj, ili
drugi. Kad se
ni računđijski — ne može izbeći
dogma. O
tom nizu reči
želim da pevam. Ali
šta me odbija? Slabo
zdravlje? Tematsko
predavanje?

Umorni cenzor

Ne podrhtava više olovka.
Lezi, spravice,
protiv svih
sistema,
npr. taloženja pepela u
kasno bronzano doba.

ИВБ. бр. 11445



politička kultura i »nova politika« milan podunavac

1. Malo je radova u oblasti političkih nauka i političke sociologije, koji su imali u poslednje dvije dekade tako moćan uticaj na istraživanje političkog ponašanja, odnosa i procesa u okviru političkog sistema, kao što je zajednički rad američkih politikologa *Gabrijela Almonda* i *Sidnija Verbe Civil Culture (Gradanska kultura)*. Citava jedna oblast, granično polje (catchment area), kako piše J. P. Nettie (*Political Mobilization*), u kojoj su se sažimali, produktivni uticaji političke teorije, antropologije, sociologije i psihologije predominantno se, osobito u oblasti komparativne politike, razvijala na pretpostavkama sistemsko-analičke matrice što su je utemeljili ovi politički pisci (naročito Almond). No, istovremeno, malo je radova i pojmova koji su tako temeljito kritikovani i osporavani kao što je to slučaj sa *Civil Culture* i političkom kulturom.

Mladeži nadmenog biheviorizma, kome se sa pravom upućuje prekor (*Dal*) da je političku nauku ostavio bez koncepta unevši i istraživanje »sve i svašta« (*Makridis*), nekritički determinizam u promišljanju odnosa između političke socijalizacije i normi političke kulture (*C. Pateman*), nedovoljno uvažavanje dubljih slojeva u sferi ekonomskih, političkih i klasnih odnosa (*J. Vjatr*) mehaničko razdvajanje »memorije«, neposrednog iskustva, institucija, ponašanja i orijentacija (*Vajt, Fegen*), zanemarijevanje interesne komponente politike (*Rogovski*), opčinjenost šumpeteroskom idejom proceduralne demokratije i kulturnim obrascima anglosaksonskih zemalja (*Kavanagh*), a napose, artikulacija novih političkih zahteva, alternativnih formi političkog ponašanja, nove tablice političkih vrednosti i »nove mode« u političkom simbolizmu i političkom stilu (*Ingelhart, Kase, Barns* itd.) — sastavni su deo ove kritike i preispitivanja. No, ipak, skloni smo da ustvrdimo da obimna literatura o političkoj kulturi, potvrđuje da je koncept političke kul-

ture, mada u poslednje vreme podvrgnut kritičkom propitivanju i preispitivanju, našao načina da postane sastavni deo rečnika političke nauke i opštih načela tumačenja u politici. Sve je evidentnije, kako ističe *K. Rohe*, da je »ne-moguće odustati od refleksivnog pojma političke kulture.«

Prihvatajući teze da politička kultura »prekriva subjektivnu dimenziju političkog sistema« (*Almond*) iz obilja problema što ga nudi teorija političke kulture, izdvajamo za ovaj prilog identifikovanje onih tačaka kristalizacije na kojima se presecaju i artikulišu uzajamni odnosi političke kulture i političkih institucija društva Monteske je, uz ispriku da je ovo najteži problem što ga je istraživao u *Duhu zakona* (glava 19) pribegao posrednom načinu istraživanja utvrđujući kao univerzalnu konstantu da »običaji vladaju u Kini, zakoni tirani-



ziraju Japan, moral je predominantno uticao na politički život Sparte, maksime vladavine i jedinstavnost antičkih običaja prisutni su u Rimu. Obiljem komparativne istorijske grade koja u biti sledi već dobro utemeljenu analizu *Zana Bodena (Methodus ad facilem...)* Monteske je pojam *mores* (politički običaji) dovodi podjednako u vezu sa tehnologijom političke vladavine (*instrumenta regni*) koristeći se širokim izvodima rimske političke istorije *C.C. Dia*, ali istovremeno pokazuje uticaj političke kulture na »prirodu« prvih principa političkih poredaka i kvalitet politike. *Rusou*, pak, pripada zasluga, da je, naročito u nacrtima ustava što ih je pravio za Poljsku i Korziku, udario temelje osobite samiloške analize, otkrivajući političku kulturu kao posredni simbolički svet preko koga se uređuje i rasvetljava političko iskustvo naroda i grupa, ali istovremeno u svetu političkih simbola, ceremonija i svečanosti, otkrio onu vrstu fermenta koji daje politici unutrašnje sokove, ukrase, stil, *mirandu*, kako je to posle sjajno pisao *C. Meriam*. Navodimo *Rusov* savet Poljskima: »Za dobru vladavinu bez sumnje nisu dovoljni samo pravila i dobro ponašanje već ceremonijal i uzvišenost. Mnogo više no što čovek veruje ljudsko biće sledi oči i odgovara na raskoš političkih ceremonija. Ove ceremonije okružuju vlast posebnom pompom poretka i discipline koji potiču poverenje i jačaju vezu između političke vlasti i onih ideala koji mire ideju zajednice sa idejom arbitrerne političke vlasti« (*Nacrt za poljski ustav*). Za razliku od *Spinoze* koji simboličku komponentu politike promišlja prevashodno kao deo koji olakšava tehnologiju političke vladavine i političko podaništvo naroda (»Spomenici su više znaci ropstva nego slobode«) *Ruso* u simboličkoj i ceremonijalnoj komponenti politike otkriva podjednako ukras (*mirandu*) vlasti, pouzdanu potku poretka i političke discipline, ali i formu pomirenja »zajednice i arbitrene vlasti«.

novi društveni pokreti žena kao političko biće

posredničko telo koje će sa svoje strane stvoriti nacionalno izvršno telo ili vladu. I dajemo definiciju: demokratska metoda je onaj ustavni način da se dođe do političkih odluka, pomoću kojeg pojedinci dobivaju ovlašćenje da donose odluke putem konkurentne borbe za sticanje glasova u narodu.² Ova se teorija, kako se iz izloženih stavova vidi, zasniva u osnovi na tri pretpostavke: a) nosilac neposrednog odlučivanja u društvu treba da bude politička elita; b) optimistička vizija o sposobnosti običnog čoveka da bude nosilac vlasti ne izražava realno stanje odnosa i politička participacija se svodi na »mogućnost akceptacije ili odbijanja onih koji vladaju narodom«; c) osnovni problemi demokratskih oblika vladavine su problemi efikasnosti i stabilnosti. Piter Bakrač (Bachrach) dobro zapaža da je »Moskina teorija stabilnog, otvorenog političkog sistema krasno rekon-

vinske odgovornosti, kao i potreba za održavanjem drugih ravnoteža koje iz moći i odgovornosti deriviraju — balansa između konsensusa i sukoba, između efektivnosti i efektivne neutralnosti — pomaže nam da objasnimo na koji način oblici mešoviti orijentacija koji su karakteristični za građansku kulturu pogoduju demokratskom političkom sistemu».³

Osnovni je nalaz *civic culture* paradigme da demokratskom tipu političkog sistema odgovara onaj tip političke kulture koji podjednako razvija orijentacije i osećanja političkog aktivizma i participacije, ali i orijentacije podaništva, pokornosti, pasivnosti i apataije. »Od građana se u demokratiji traži da slede kontraktorne ciljeve — oni moraju biti aktivni i pasivni, uključeni i neuključeni, oni koji utiču, ali se i pokoravaju«.⁴ Da zaključimo, uslovom

menama u nemačkoj političkoj kulturi, koje čitav niz nalaza što ih je u studiji *Politics in Germany* radenoj na pretpostavkama *civic culture approach* učinio L. Edinger, čini vrlo upitnim. Pogotovu će ovome pristupu izmaći identifikacija onih promena i tendencija u suvremenoj političkoj kulturi što ih identifikuje *postmaterijalistička paradigma* R. Ingelhart, M. Kasea, Barnsa itd. Osnovni se Ingelhartov nalaz što ga prezentira u uticajnom radu *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles among Western Publics* izražava u stavu:

»Vrednosti zapadnog društva menjaju se od prenaplašene materijalne sigurnosti i blagostanja ka većem naglašavanju kvaliteta života«. Drugi istraživači kao što su Maks Kase i Barns, pak, ukazali su na novi tip političkog učešća i participacije, oblikovanje novoga tipa poli-

telegram iz novog sada ištvanu domonkošu u upsalu

(varijacija na jednu tolnajevu pesmu)

oto horvat

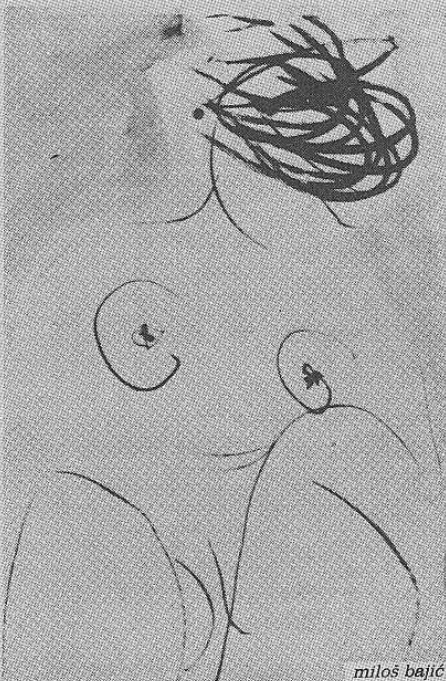
stop pesma stop
čak te ni na fotografijama
nikada nisam video stop
lažem stop
nekoliko puta na televiziji stop
kao dete stop
zaboravio sam stop
kada sam bio dete stop

tvojih knjiga nema
uglavnom u seminarskoj čitaonici
za Hungarologiju stop
ljubitelji književnosti ili stop

za sve su krivi studenti stop

ti si otišao stop
neko ne vraća tvoje knjige pesama stop
da li je u pitanju
književni perverzjak stop

preturam po prašnjavim brojevima
Hida Uj Simposiona stop
tražim stop
pa ako nadem stop
čitam stop
u stvari
još nisam ni pokušao
da pozajmim tvoje knjige stop
od tvojih prijatelja stop
sramota me je da tražim stop
uostalom ja svoje knjige



ne dajem nikome stop
moraju biti tu stop
»u ovoj mojoj takozvanoj
pesničkoj radionici« stop
itd.

jebi ga
prozu bih ja voleo da pišem stop
u nju sam zaljubljen stop
ali stop

»én lenni magyar« stop
lenni enni inni irni nini stop

nenadahnuto i sa umorom
on uze da vozi svoj bicikl po gradu stop
padala je kiša
znakovi zapravo
stop

sumnjam da ću ikada otići u nju jork
bojim se naime stop
ni svoj grad nisam još upoznao stop
ko će naučiti toliko ulica
boja i delova dana stop
a sem toga
»povratka nema stop«
pa makar i ne otišli stop

zavidim ti stop
sedam godina pišem pesme stop
u poslednje vreme smisao mi izmiče stop
itd. itd. itd. stop

struisana u demokratskoj formi od J. Šumpetera».

Polazeći od ovih opštih postulata o demokratiji, *civic culture* paradigma u osnovi razvija tezu da politička demokratija pretpostavlja obezbeđenje slobodne i efikasne političke elite, koja u donošenju političkih odluka nije pod stalnom presijom naroda (mase), ali i mogućnost mase da ograniči političku elitu da deluje u okviru pravila političke igre. Almond problem političke demokratije iskazuje u kategorijama političke moći i odgovornosti političkih lidera. »S jedne strane, demokratska vladavina mora upravljati, ona mora imati vodstvo i donositi političke odluke. S druge strane, ona mora biti odgovorna prema građanima. Ako demokratija išta znači, ona znači da na neki način politička elita mora odgovarati na želje i zahteve građana. Potreba za održavanjem ove vrste balansa između vladavine moći i vlada-

demokratske stabilnosti se smatraju norme političke kulture koje podržavaju: a) balans između političkog aktiviteta i pasivnosti; b) balans između emocionalne vezanosti i pregmatičko-instrumentalnog ponašanja; c) balans između konsensusa i sukoba; d) podržavanje normi socijalnoga poverenja. Opšti model što ga je utemeljila *civic culture* paradigma podvrgnut je ozbiljnoj kušnji u kasnijim istraživanjima političke kulture savremenih demokratskih društava. Ako je koncept proceduralne demokratije od početka nosio kušnju jednog u osnovi redukcionističkog poimanja demokratije (što je po našem sudu naročito dobro pokazala C. Pateman) anglosaksonski kulturni kod, što ga prepoznajemo u samome konceptu građanske kulture, ozbiljno je poljuljan radovima kao što su opsežno delo Lipseta i Šnajdera (*The Confidence Gap*), Kavanagaovim studijama britanske političke kulture, a naročito pro-

tičkoga inputa, krizu tradicionalnih političkih institucija i autoriteta. Nemoć tradicionalnih političkih institucija da se suoče sa novim tipom političkog inputa i novom tablicom političkih vrednosti, jedan je od osnovnih uzroka legitimacijske krize, u kojoj se kao u nexusu u biti izražavaju dublje strukturne mene moderne buržoaske države.

Gabriel Almond and Sidney Verba, *Civic Culture*, Princeton, 1963.

¹ E. Nordlinger, *The Working Class Tories*, str. 210.

² J. Sumeter, *Kapitalizam, socijalizam i demokratija*, str. 380.

³ Gabriel Almond and Sidney Verba, *Civic Culture*, str. 344.

⁴ Ibid.

⁵ S. M. Zipset and W. Schneider, *The Confidence Gap: Business, Labor and Movement in Hu Public Mind*, 1963.

pokreti ka politici

ljubiša despotović

**«Emancipaciju mora omogućiti mišljenje, kao što mišljenje može i onemogućiti»
Wilfried Röhrich**

Princip odgovornosti s kojim W. Röhrich započinje svoje izlaganje u knjizi *«Politika kao znanost»* podrazumeva da politička teorija koja pretenduje na relevantnost mora u sebi sadržati dva bitna postulata:

prvi, da se danas ne može misliti bitno politički a da se pritom ne misli i ekološki, i drugi, da političko mišljenje mora dosegnuti do nivoa koji pretpostavlja postulat punoletstva čoveka za mišljenje.

Tek uz uvažavanje ova dva principa moguće je uzdrmati političke teorije koje svoju moć ne zasnivaju na *«kakvoći spoznaje, nego na sposobnosti da oči svojih pristaša opreme s klapkama, štaviše, na sposobnosti da ih za sebe pridobiju tako što oni ne primaju druge informacije i naposljetku uopće više ne mogu misliti»*¹⁾

Novi aktivizam i autentični politički senzibilitet kojim akteri novih društvenih pokreta rastaču staru politiku u svojim ishodištima, čini nam se, najviše baštini navedene principe. Afirmacija ljudske jedinice i ogroman politički prostor koji se oslobađa unutar pokreta za njeno nesmetano i neposredno ispoljavanje tekovine su političkog mišljenja/delovanja koje su sa sobom doneli upravo ovi pokreti.

Dostignuti društveno-istorijski i tehnološki razvoj po prvi put je u ovom veku označio prekretnicu u ljudskoj istoriji, markirajući fatalističke i kataklizmičke konsekvence ljudske praktične delatnosti. Svest da smo proizveli sopstvenu egzistencijalnu nesigurnost, i time nagovestili mogućnost vlastitog kraja, dugo se probijala kroz zapretene tokove kapitalne i političke profitabilnosti. Nosioci ove svesti i njeni najznačajniji promotori bili su upravo pripadnici novih društvenih pokreta.

Kao neosporni akteri novog socijalno-političkog gibanja novopokretovci su na theater mundi izneli zahtev za ekološki odgovornom politikom, insistirajući na njenoj doslednoj praktično-političkoj operacionalizaciji. Jer misliti danas politički a ne misliti i ekološki, znači, prepustiti se hirovitoj sudbini nekontrolisanog razvoja.

Stoga politički odgovorno mišljenje o sebi treba da sadrži:

— svest o ograničenosti prirode čiji je čovek integralni deo,

— svest o nužnosti ukidanja dominacije čoveka nad prirodom kako u njenom tehničko-tehnološkom tako i u socijalno-kulturnom obliku,

— svest o potrebi uspostavljanja ravnoteže između prirodnog sistema i konstituisanog čovekovog socio-kulturnog sistema,

— svest o objektivnom postojanju ekološke krize i njenom globalnom karakteru,

— svest o potrebi da se ekološka kriza reši novom vizijom društva koje će na radikalnan način učiniti raskid sa postojećim stanjem,

— svest o socijalnim snagama i političkim akterima koji su spremni da uđu u akciju za promenu sadašnjeg negativnog trenda.²⁾

Princip ekološke odgovornosti jednako je usmeren i obavezujući za oba vida globalne politike, i kapitalne i realsocijalističke (iako mnogi pomišljaju da je sa ovom drugom već svršena stvar). I jedna i druga jedinstvene su u svom destruktivnom stavu prema prirodi. Hans Jonas s pravom ističe *«da će eksplozija stanovništva oteći vlast iz ruku težnje za blagostanjem i čovečanstvo koje osiromašuje prisiliti za volju golog preživljavanja na ono što je ono moglo činiti ili dozvoliti sreće radi: na sve bezobzirnije pljačkanje planeta, sve dok ona ne rekne svoju zapoved i odupre se prekomernim zahtevima»*.³⁾

Prateći liniju ekološke odgovornosti H. Jonas se zalaže za uvođenje i afirmaciju jednog novog kategoričkog imperativa. A taj novi imperativ po Jonasi glasi: *«Deluj tako da učiniš*

tvojih delovanja nisu razorni po buduću mogućnost takvog života». Ili jednostavnije ne ugrožavaj uslove indefinitnog daljeg opstanka čovečanstva na Zemlji. Ili pozitivna varijanta ovog imperativa *«uključuj u svoj sadašnji izbor buduću integritet čoveka kao supredmet tog htenja»*.⁴⁾

Ovakva Jonasova zalaganja doživela su svoju afirmaciju i potvrdu kroz mnogobrojne aktivnosti i delatnost ekološkog pokreta. Iako međusobno odvojena i Jonasova i novopokretovska zalaganja doživljavaju svoju političku sintezu upravo potvrđujući na sasvim belodan način da politika ne samo da može već i jeste (ukoliko je odgovorna) mesto ovaploćenja autentičnih ljudskih intencija. Potvrđujući svojim racionalnim rešenjima da parcijalni interesi bez obzira koliko da su važni ne mogu biti iznad interesa opstanka.

Kada je u pitanju drugi navedeni princip, koji pretpostavlja postulat punoletstva čoveka za mišljenje, i tu je novopokretovski senzibilitet ostvario najviše učinke. S jedne strane labavost organizacije i neformalnost veza unutar nje a s druge afirmacija jedinice i njene neposredovanosti, doprineo je da se novi društveni pokreti najviše približe idealu politički slobodne jedinice (građaninu). Čak i u sistemima građanskog parlamentarizma, nivo participacije građanina u politici (tačnije u odlučivanju) ostvaren je samo do praktičnog čina glasanja. Nakon toga njegovo učešće u donošenju odluka na globalnom nivou potpuno je beznačajno.

pohodim te denis oštrošić

TO KIM BASINGER

*tvoja je kosa
žar vatrenog opala
i nije potrebna žarulja
za zalajati
tek sekunda
nagovještaj s postera
i brzom toplinom lahora
prepušten
dozvoljen
spreman umrijeti
u tako premnogom puta
dosanjanoj vidroj ljepotici
brezina ekstrakta*

*tvoje su oči
spleen dva gorska jezera
njih nikako nesklanjati
kao kokoši
njima se pokloniti
klanjati klanjati
do jare dosegnuti
sanjati
osanjati
čas mledru
čas zelenu
rukovet nasmjehanih zjenica
osloboditi trepavice
zatočene mahovinom sjevera
tvoje su usne
mnogo južnije*

*kamilicom
satkano pokrov mladog proljeća
predraga
neotkrivena
grčka legenda
u najsladoj kapi
praporaste mahovine
ponudena borhesova tajna*

Samim činom izbora građanin se odrekao (mi-mo svoje volje) prava da i dalje aktivno participira u politici. Čitavim i vrlo komplikovanim sistemom posredovanja politička elita obezbudila je sebi ekskluzivno pravo da odlučuje o gotovo svim bitnim pitanjima političkog i privrednog života jedne državne zajednice. Cela priča o demokratiji (građanskoj) svodi se tako na puka »pravila igre« kojima se regulišu dolazak političke elite na vlast, kao i njenu zamenu drugom ukoliko prethodna ne ostvari predviđene rezultate.

Već i ovim površnim uvidom, jasno se vidi da vladajući teorijski koncepti demokratije još uvek ne priznaju punoletstvo čoveka za mišljenje, u ovom slučaju — političko mišljenje.

Autentični pokušaji afirmacije jedinke do ovog nivoa najviše su imali uspeha u novopokretovskom načinu poimanja političke delatnosti. Evo i nekoliko argumenata u prilog izrečenoj konstataciji:

— Za razliku od političkih partija, novi društveni pokreti imaju mnogo slobodniju, jednostavniju i fleksibilniju organizacionu strukturu. Ona je promenljiva, nehijerarhijska, sa neformalnim i neposrednim vezama unutar nje,

— po načinu delovanja novi društveni pokreti su mnogo difuzniji, elastičniji i sveobuhvatniji,

— javnog su karaktera kako u svom programskom tako i u akcionom smislu,

— neformalizovani su i ne teže dominaciji nad ličnošću svojih pripadnika,

— transfunkcionalnog su karaktera — prevazilazeći postojeće klasne, slojne, i profesionalne strukture društva,

— ne grupišu se po funkcionalnom principu nego shodno problemu za čije se rešavanje zalažu,

— nisu okrenuti totalnoj društvenoj promeni, nego samo jednom njegovom delu ili segmentu,

— društvenog su karaktera (s ciljem reafirmacije društva naspram države) i ne teže preuzimanju političke vlasti ili nekog drugog cilja političke moći,

— shodno spontanosti i labavosti organizaciji diskontinuelnog su karaktera, brzo nastaju ali isto tako i brzo nestajući sa političke pozornice određenog društva,

— heterogenog su sastava, sa širokom lepezom idejnih i političkih orijentacija.⁵⁾

Neophodno je na kraju istaći i ovo: demokratije pouzdano nema onda kada o njoj govore svi, kao što je jednako nema ni onda kada o njoj govore samo intelektualci. U zaglušujućoj vici i hajci na i za demokratiju, utihnule su rasprave o njenim ospretpostavkama. U trci i me-težu koji traje na ovim prostorima sve je pomešano a mnogo toga i zaboravljeno. U demokratsko društvo se ne može uskočiti preko noći pukom zamenom forme političkog organizovanja. Proces kojim se tvori demokratsko društvo podrazumeva dugi »rad pojma« demokratije. Samo tamo gde se strpljivo i istrajno radi na konstituisanju građanina, civilnog društva, društvenih pokreta, nezavisne sfere javnosti i dr., samo tamo moguće je stvoriti pretpostavke da se kroz formu parlamentarizma i više-stranaštva dosegne što bliže demokratski uređenoj zajednici.

Čini nam se da je uz sve mane i ograničenja koja sa sobom nose novi društveni pokreti, njihova uloga u stvaranju i očuvanju političke demokratije gotovo nezamjenjiva. Snagom istinske alternative, akteri ovih pokreta iznova obnavljaju vremenom zatomičene emancipatorske energije neodoljivo šireći prostore ljudskoj slobodi.

¹⁾ W. Röhrich »Politika kao znanost«, Informator, Zagreb, 1999, str. 35.

²⁾ Cifric/Cullig »Ekološka svest mladih«, Zagreb 1987, str. 20.

³⁾ H. Jonas »Das Prinzip Verantwortung« citirano prema knjizi iz »usnote broj 1«, str. 6.

⁴⁾ Isto str. 6.

⁵⁾ Lj. Despotović »Novi društveni pokreti« Polja, N. Sad 1988, broj 333, str. 477.

GLAVNA HIPOTEZA RADA

Opšta hipoteza ovog rada je da se situacija u našem školstvu (školskom sistemu), i uprkos naučnim dostignućima i stepenu razvoja zakonskih regulativa, sporo menja nabolje zbog dominantnih tradicionalnih obrazaca ponašanja prosvetnih radnika: naučeni obrasci »ženskog ponašanja« u porodici transponuju se na profesionalno ponašanje, koje odlikuju: mirenje sa postjećim stanjem, žrtvovanje, pasivizam, strah i konformizam i strah da se žrtvuje vlastita sigurnost i dode u sukob sa autoritetom. (Praksa pokazuje da se nastavnici kreativci doživljavaju kao smetnja i »ekstremisti« i da se više cene nastavnici—reproduktivci).

a) **Glavni zadaci** empirijskog dela ovog istraživanja su da se utvrde:

1. psihofizički zahtevi radnih mesta prosvetnih radnika,
2. uslovi rada u vaspitno-obrazovnim ustanovama,
3. mogućnosti usavršavanja u struci,
4. motivacija za izbor poziva prosvetnog radnika,
5. zadovoljstvo pozivom i radnim mestom,
6. zadovoljstvo ustanovama društvenog standarda,
7. društveno-politička angažovanost u radnoj organizaciji i širem društvu,
8. vrednosne orijentacije prosvetnih radnika prema njihovim zanimanjima, polu i uzrastu,

c) **Metode prikupljanja podataka**

Primenjena je metoda ankete: upitnik koji ima nekoliko delova (103 pitanja). Jedan deo pitanja preuzet je iz upitnika za ispitivanje vrednosnih orijentacija B. KUZMANOVIĆA i D. PANTIĆA i upitnika za ispitivanje motivacije za angažovanje u samoupravljanju B. KUZMANOVIĆA. Takođe, jedan deo pitanja preuzet je iz upitnika S. VUJOVIĆA iz studije »Živeti na Čukarici«, a ostala pitanja sastavili su autori ovog projekta.

d) **Uzorak**

U skladu sa hipotezama, ciljevima i zadacima čitavog projekta, anketiran je stratifikovani slučajni uzorak veličine 600 prosvetnih radnika, različitih struka i nivoa obrazovanja (vaspitači, učitelji, nastavnici, profesori redovnih i specijalnih škola), oba pola (456 ženskog i 144 muškog), iz velegrada (različite lokacije), nekoliko gradova i sela u Srbiji.

UMESTO ZAKLJUČAKA: TUMAČENJE ODABRANIH REZULTATA

Pošto je ovo istraživanje još u toku, smatramo da bi bilo primerno cilju ovog izveštaja protumačiti samo neke odabrane podatke, do

pustite me da odem

nevena vitošević

PESMA SUNCU

Zavolimo te kada zalaziš.
Umirući zraci rađaju te u nama.
U nama mres.
Nevidljive, prave ruke
pružene ka tebi
zastaju negde na pola puta i lebde
neodlučne u svojoj nemoćnosti.
Tamna senka prikrada se, čuči iza leda.
Crvene pruge ostaju još trenutak
kao utešna tužaljka.
Obasjaćeš svoj grob
rađajući se izjutra
i mi ćemo sve do sumraka
zaboravljati da živimo u njemu.

Prozdire mi
štafelaj, platna.
Mravi su
u svoju zemljanu salu
odneli moj autoportret.
Pustite me da odem.

Neke prazne zgrade
zevaju od osluškivanja.
Prozeble reči
čekaju me ispod mostova
sa Suncem što odlazi.
Ljudi u futrola
bojažljivo motre:
donosim li zaraze.
Neki prašnjavi fenjeri
sijaju mojim očima.
Pustite me da ih očistim,
polomim,
da odem.

Putevi traže
još neki kamačak za šutiranje.
Jedan igrač nedostaje
a to samo ja znam.

Svet je u opasnosti.
Uništiću Nojev kovčeg
da mu pomognem.

Smehom da valjam
neka druga brda,
da moje laste
umru od neke tuđe zime,
pustite me da odem
pre no što odlutam.

Na nebu boduju
samo odlaske.

VAKUUM

Zemlja pripada mravima,
nebo pticama,
zvezde onome ko ih gleda,
čovjek je ničiji.
Uvideš da ga ne mogu podeliti
svetlost i mrak
ostaviše ga samog.

Prekinite prepeglavanje.
Osmesi su iscurile.
Nacrtaj na obrazima
zakrpe ili rešetke.
Izmislite nešto ružno,
neizmisljivo
i poklonite mi za rodendan.
Samo jedno vas molim:
pustite me.
I ne petljajte u to
neznorečje i ljubičice,
polenov prah,
decu i klikere.
Ne prljajte ih mojim odlaskom.

Crveni pas lutanja
izjavljuje mi ljubav.

MOLITVA ZA JEDNO MORE

Bez talasa
bez soli
bez boje
bez obala
i dna
nerodeno more.
U njemu nezačete školjke.
U njima neprobuđena semena stvari.
More kao oko bez kapka i duplje
sa svih strana objubljeno nebom
a slepo.

More kome bih da ispričam bajku
o zlatnoj ribici.

PUSTITE ME DA ODEM

Mesec je bolestan.
Zumbuli uzdišu otužno.
Ptice pevaju tugovanke
u nemim filmovima.
Otpadna voda nagriza
moje trouglove, šestare.

9. vaspitni obrasci u smislu polnih uloga i
10. mogućnosti i kvalitet kulturnog informisanja prosvetnih radnika prema njihovim zanimanjima, polu i uzrastu.

Poseban predmet proučavanja u ovom istraživanju jesu problemi polnih razlika u izvršavanju porodično-bračnih i profesionalnih uloga.

b) **Posebni zadaci rada**, koji proističu iz ovog problema, jesu da se utvrdi:

1. da li postoje i u čemu se sastoje polne razlike u profesionalnom i samoupravnom angažovanju prosvetnih radnika,
2. da li postoje i u čemu se sastoje polne razlike u stavovima prema društvenoj podeli polnih uloga,
3. podela porodično-bračnih uloga u realnim porodicama prosvetnih radnika, i razlike prema teritoriji stanovanja (selo, grad, veliki grad),
4. da li postoje polne razlike u polnim stereotipima idealnog bračnog partnera,
5. osobine ličnosti i ostali faktori koji su igrali ulogu u izboru bračnog partnera,
6. tipični bračni problemi i mogućnosti za razvoj vlastite ličnosti u njihovim realnim porodicama i,
7. polne razlike u brizi o nejakim članovima porodice (deca, stari i ostali članovi bliže i šire porodice).

kojih smo došli, svesni da oni ne mogu potpuno da označe sve one najvažnije elemente savremenosti koji su obuhvaćeni pojmom feminizacije vaspitanja.

Dobijeni podaci kazuju sledeće:

Najveći broj ispitanika u uzorku su žene: ima ih 76% u odnosu na muškarce, koji su zastupljeni sa 24%. Ispod-prosečna primanja u odnosu na prosek zaposlenih u SR Srbiji u našem uzorku ima 53% prosvetnih radnika, a 43% njih bavi se honorarnim ili nekim drugim radom u slobodnom vremenu, kako bi upotpunili svoj kućni budžet. Praćenja pozorišnih i filmskih predstava odriče se 53% ispitanika, dok se 40% lišava kupovine knjiga, a čak 36% odriče se ishrane zadovoljavajućeg kvaliteta. Svaki deseti prosvetni radnik je podstanar, a samo 4% je dobilo stan od radne organizacije u kojoj je zaposleno. Uslovima stanovanja nezadovoljno je 71% ispitanika, pri čemu treba imati na umu činjenicu da jedan deo svojih stručnih aktivnosti oni obavljaju i u svojim stanovima. Njih 70% nema organizovanu ishranu na radnom mestu.

Većina prosvetnih radnika iz našeg uzorka ima u proseku više obrazovanje od vlastitih bračnih partnera. Bračni partneri su najčešće (1/4) prosvetni radnici. Najčešće su ispitanici u braku i imaju u proseku po dvoje dece. Žive u nuklearnim, dvogeneracijskim porodicama.

Na selu je rođeno 44% njih, a srednju školu u malom gradu završilo je 66%. Roditelji su im u najvećem broju slučajeva sa sela i imaju nisku obrazovnu strukturu (2/3).

nja. One takođe često odbijaju da prihvate odgovornost i upućuju podnosioca zahteva na višu instancu, produžujući tako proceduru. Često morališu a ponekad čak zauzimaju i kritički stav. »Malo je članova ove komisije koji shvataju«, pisala je majka petoro dece jednom časopisu, »šta jednoj osetljivoj majci sa ljudskim osećanjima znači da sedi pred njima kao na stubu srama«. Druga je ovakvo opisala svoja osećanja »Sama operacija nije mi predstavljala neku posebnu teškoću, ali pri svakoj pomisli na komisiju (a posebno na jednu ženu člana komisije) ispunjava me panika i ne mogu da se nateram da spavam sa mužem« (Hajkova i Tuckova 1965; Scott, 1974:145).

Drugi kritičari ovog postupka isticali su da on podstiče hipokriziju. S obzirom da tvrdnja o začecu van braka može ubrzati saslušanje pred komisijom, ona zajedno sa mužem izmisli ljubavnika. Komisija, mada može posumnjati u verodostojnost priče, ipak mora da je prihvati. Takav postupak ujedno stimuliše neodgovornost muškaraca. Žena je ta koja odlučuje da li će roditi dete. Ona se prijavljuje; ona mora ići pred komisiju za prekid trudnoće; ona je ta kojoj se dele moralističke pridike, ona je izložena pritisku da treba da ima decu, njoj se prebacuje što se uvalila u »neprilike«; i ona je ta koja plaća za pobačaj. Muškarac ne mora da »brine« ni o začecu ni o njegovim posledicama, s obzirom da je sva odgovornost za budućnost nerođenog deteta svaljena na ženu (Scott, 1974:145).

Ipak, u celini, stav komisije prema odobrenim pobačajima bio je permissivan, posebno kad je trudnica insistirala na svom zahtevu. Ova popustljiva praksa odrazila se na visoku stopu pobačaja i visok koeficijent odnosa pobačaja i porođaja.

Pobačaji u Čehoslovačkoj mogu se vršiti iz zdravstvenih kao i drugih razloga. Ovi uključuju poodmaklu životnu dob žene, porodicu od najmanje 3 člana, gubitak ili invalidnost supruga, razvod braka, finansijske teškoće nastale usled broja dece, neudati status, neodgovarajuće stambene uslove, silovanje itd. Samo 20 posto pobačaja vrši se iz zdravstvenih razloga. Ostalih 80 posto odobrava se iz društvenih razloga. 1970., najčešći društveni razlozi bili su: troje ili više dece (18 posto), neudat status (16 posto) i neodgovarajući stambeni uslovi (18 posto). U

sumnja da je veliki broj »spontanih« pobačaja u bolničkim dosijeima u stvari izazvan od samih pacijentkinja, jer — kad god bi komisija zauzela strožiji stav, osetno bi rastao broj zabeleženih »spontanih« pobačaja da bi opet opao kad bi komisija zauzela popustljiviji stav (Scott, 1974 : 147 — 48).

Češki demografi procenjuju da pobačaj i njegove posledice pokrivaju 30—35 posto godišnjeg pada stope priraštaja stanovništva (Havelka, 1972a : 34). Međutim, kako je stopa priraštaja počela da opada već 1952., to jest, između 5 i 7 godina pre pune legalizacije pobačaja, za nepovoljno demografsko stanje ne može se okriviti samo pobačaj. Sa druge strane, liberalizacija zakona o pobačaju svakako je bitno doprinela padu stope priraštaja, s obzirom da je fertilitet počeo da opada brže posle legalizacije pobačaja.

Razlozi koje navode žene koje su tražile pobačaj pokazuju da su ekonomski činioci najznačajniji za objašnjenje ovako visoke učestanosti. Nalazi jednog istraživanja javnog mnjenja o postupku pri pobačaju pokazuju da su poboljšanje društvenih i ekonomskih uslova (91 posto), bolje poznavanje kontracepcije (70 posto), poboljšanje seksualnog morala i odgovornosti (61 posto) i bolje obrazovanje roditelja činioci koji bi umanjili visoku stopu pobačaja (Vanek, 1971:294). Samo je 16 posto ispitanika u uzorku smatralo da su postojeće znanje i dostupnost kontracepcije adekvatni. Ipak, sa povećanjem pomenutog znanja i dostupnosti, malo je verovatno da će stopa pobačaja ponovo rasti — od 1969. ona je neprekidno opadala.

Dugoročne posledice različitih pronatalističkih mera teško se mogu proceniti, s obzirom da postoje snage koje deluju u suprotnom pravcu. Sa jedne strane, imamo finansijske stimulacije i propagandu koji veličaju ženskost i materinstvo. Proslave Međunarodnog dana žena 8. marta tipične su po izlivu oduševljenja u prilog »velikog i plemenitog posla« koji žene obavljaju kao majke—radnice—građani; popularna štampa objavljuje tekstove o nagradama za »majke heroine« ili sugerise kako biti ženstvena i oslobođena u isto vreme. Sredstva masovnog opštenja se pitaju kako žene uspevaju da urade toliko stvari, ali, upušteno govoreći, prihvataju da tako treba da bude. U nedostatku aktivne, izvor-

spomen na t. eliota

petar opačić

L. Paljetku

S godinom smrti nastupa rođenje. Tvoj je život dolje. Visoravan. Obrastao grobljima, mramorna ploča, u Katedrali, mimo mosta, mogući otkučaj vremena; još dugo, prebačen, zbog nerazumijevanja, u kartoteku umornog ljudstva, okrećeš Globus, bez ugodnih riječi, u prvobitni svijet drozda; on, u okretu, kasni, hvata se kovčega, putne isprave, kočija. Pucne jezikom, okreće put Istoka. Možda će drugi žeti ka i on od Pounda — il miglior fabbro — ovi naši, umukli, u skrovištu, bez olakšanja, čekaju Drugog spasioca. Susjedni usud, strani



milos bajic

poljubac, bez proturječja, zakopani Londonom, Euston Roadom, duhanom praznih ulica. Idu. Otežalih cipela, izlaze iz govornica; po asfaltu, u mrtvom mesu, zakrpljenih duša, kidaju oglase, feudalnu državu čiste posluge, zlatninu, zadah truleži, špirit i škripu vrata. Dugo je čekanje, sporo izrasta. Na kraju, on se ne žali, sve izmiče. Izmiče Povijest, izmiču teško pripremljeni temelji, kupole izmiču, izmiču dani, godine življenja; olupine među olupinama, izmiče sve. A smrt, izmakla, Luciferom krađe od Prometeja — oni, navedeni na krađu, grizu usne, čekaju... rulet ne bira. Htjeli bi za života sračunatu budućnost — pali do kraja, pušu u ogledalu, pomnoženi po sjećanju, upadaju jedni drugima u usta — okradeni, i dalje krađu; na javnoj strani uhođanog ritma. Opsjene, statistika na listi razočaranja, nagradni vječnošću, poslodavcem koji nikada ne isplaćuje zvanične žalbe vožnje na kronometar — pretvoreni za čas u trenutak ideoloških pobjeda. O kome se radi, znamo samo ti i ja — opisna studija.

Pragu ovaj redosled bio je obrnut: 33 posto zahteva za pobačaj temeljilo se na neudatom statusu, a 16 posto je podneseno zbog neodgovarajućih uslova stanovanja i velikog broja dece (Havelka, 1972a : 34; Vanek 1971 : 291).

Relativna stagnacija, čak i pad broja pobačaja izvršenih na lični zahtev, nastao u periodu 1963—65., uglavnom je bio posledica novog, strožeg zakona o pobačaju donesenog decembra 1962. Pobačaj, koji je do tada bio besplatan, sada se naplaćivao po ceni od 200 do 800 Kcs. Društveno-ekonomske mere za proširenje porodice pokrenute na dvanaestom kongresu Partije verovatno su takođe doprinele smanjenju stope pobačaja. Početkom 1970-ih, od komisija za pobačaje zvanično je traženo da hitno ograniče broj pozitivnih rešenja na zahteve za pobačaj iz društvenih razloga, tako da je manji broj žena bio u mogućnosti da prekine trudnoću. Nedavno uvedene stimulacije za »materinstvo« takođe su tu igrale ulogu, zajedno sa većom upotrebom modernih oblika kontracepcije.

Poslednji restriktivni i nepovoljan zvanični stav prema pobačaju treba jasno sagledati u okviru opadajuće stope priraštaja. 1967. godine izvršen je 96.241 pobačaj na lični zahtev, tako da je bilo 44 pobačaja na 100 novorođene dece. Tako, uz nizak stepen nataliteta, i strahovanje koje on donosi, relativno visoka stopa pobačaja predstavlja dodatni gubitak stanovništva. Pored toga, pobačaj često donosi neželjene posledice.

Kada je Čehoslovačka uvela legalne pobačaje, uvela je i zakonom propisan period od jednogodišnjeg praćenja zdravstvenog stanja pacijentkinja. Rezultati su bili zapanjujući — 25 posto pacijentkinja imalo je hronične bolesti upale koje su vodile neplodnosti ili vanmateričnoj trudnoći, dok je 5—10 posto patilo od bolesti grlića materice. Uz to, relativno visok stepen javljanja kasnijih teškoća postao je vidljiv tek kad su žene posle jednog ili više pobačaja odlučivale da rode dete ili zaista zatrudne. To javljanje bilo je znatno veće među mladim ženama i među onima koje su prekinule prvu trudnoću. Pregled 5.000 pobačaja u Čehoslovačkoj pokazao je da je 17 posto žena koje su posećivale klinike za fertilitet imalo u svojim dosijeima izvršen legalni pobačaj, dok je 53 posto imalo »spontani« pobačaj sa pratećim upalama. Zapravo postoji

ne organizacije, u kojoj bi problemi svakodnevnog života zajednički svim ženama mogli da se artikuliraju i suprotstave, svaka žena suočava se pojedinačno sa svojim problemima. To samozadovoljstvo medija pojačava u svesti žena osećnje da je status quo ujedno pravilan i potreban. Popularna štampa i obrazovni sistem uveravaju ženu da svako vrednuje ženstvenost i majčinstvo više od svih ostalih osobina (Holt 1976a).

Ne odbacujući činioci koji deluju u tom pravcu, po mom mišljenju, snažniji su činioci koji deluju u suprotnom pravcu. Na strogo ekonomskoj ravni, privreda nije mogla da izađe na kraj sa masovnim egzodusom (polovine svoje radne snage, čak i ako bi žene ostale da osiguravaju veće izvore radne snage u budućnosti. Takođe je moguće da će Čehoslovačka ustanoviti da je cena plaćanja porodijskih dodataka i podržavanja velikih porodica previsoka i da je u sukobu sa drugim prioritetima, posebno sa ulaganjem u industriju potrošnih dobara. Ipak, najvažniji činilac u datom stanju treba tražiti u značajnim promenama koje su se odigrale u položaju žene tokom državno-socijalističkog preobražaja.

Visok procenat žena prišao je radno-aktivnom stanovništvu, što je uzrokovalo značajnu promenu u strukturi i načinu porodičnog života. Povećani broj žena sa višim i visokim obrazovanjem i profesionalnim zaposlenjem, rade samo zato da bi radile, i kao da ne žele da žrtvuju svoje karijere u interesu podizanja većeg broja dece. Osnovni problem sa kojim su suočene majke sa malom decom u Čehoslovačkoj je pitanje gde ostaviti decu u radno vreme po isteku porodijskog odsustva. Planovi sačinjeni 1971. nisu predvideli takvu »eksploziju stanovništva« i shodno tome nisu dovoljno proširili mrežu predškolskih ustanova. Nedostatak ove vrste pogodnosti će nesumnjivo delovati protiv više stope fertiliteta. Zbog toga, sasvim je verovatno da će priraštaj ponovo opasti kada starosni sastav stanovništva postane manje povoljan (to jest, sa manjim brojem žena u porodijskom životnom dobu). Ženska nespremnost da radaju i podižu veći broj dece tada će naterati vladu da promeni svoju politiku i potraži druga rešenja za svoje privredne probleme.

Sa engleskog: Slobodan Cicmil

volja, koji je time njegovo vlasništvo, i u odnosu prema kome je on kao biće sa voljom slobodan. Sloboda se na zapadu meri raspolaganjem predmetom, savladavanjem i gospodarenjem nad prirodom kao nečim što je ne-slobodno i što je puki objekt slobodi čoveka, t.j. njegovoj volji za moć. Nauka i tehnika zapada razvijale su se sa unutarnjim duhom spoznaje prirode radi njenog savladavanja, dok istočna civilizacija iako brza u razvijanju mnogih tehnika nikada ih ne koristi za dokazivanje dominacije ljudske prirode nad Prirodom kojim bi poremetila harmoniju tih odnosa koja je u istočnoj civilizaciji na lestevici merila vrednosti na samome vrhu od samih početaka civilizacije pa do susreta sa zapadnom civilizacijom. Zapad je prirodu pretvorio u predmet, neslobodan i reklo bi se besmislen bez čovekove volje, i koji samo kada postane predmet volje za moć postaje u privatnom vlasništvu slobodan, te se tako uvrštava u društvenu kategoriju. Marksova kritika postvarenja i privatnog vlasništva ne ide u kritici do srži odnosa prema prirodi, ne razmišlja o ontološkom odnosu volje za moć prema prirodi. Primenjivanje marksistič-

voljkost establishmenta prema sebi, i Istoka i Zapada. Na Zapadu, unutar građanske — »partikularne demokracije« nalaze svoj prostor ali kao izazov i osporavanje dosega političke emancipacije i političkih partija. Na Istoku, gde su sve sfere interesa prognane u partikularitete koji dobijaju smisao od općenitosti oni se izopćavaju, zabranjuju, potiskuju, smatraju importom sa Zapada.« (Blaženka Despot, »Emancipacija i novi socijalni pokreti«, Citro, Osijek 1989. 13—14)

Medutim, da li se oni uopšte mogu staviti izvan fokusa interesovanja jedne dijametralno različite civilizacije koja ih specifičnošću svoje tradicije jednim značajnim delom potvrđuje? Prihvatajući zapadne pojmove i ugrađuju u njih svoje spoznaje, ova kultura postupa kao i uvek do sada, asimiluje ih donekle i prilagođava svojim osnovnim konceptima i potrebama. Danas u Kini još uvek formulirano tek kao partikularno »žensko pitanje«, jačanjem ženske inteligencije će verovatno naći puno sličnosti sa Neofeminističkim pokretom na zapadu koji se koncentriše na kritiku patrijarhata kao osnovne neravnopravnosti žena. Među-

gu razviti novu etiku u kojoj priroda ima svoju neautoritarnu etiku, sasvim decentralističku jer za njih »poštovati etički red prirode i u društvu« (Blaženka Despot, »Emancipacija i novi socijalni pokreti«, 101) nije vezan niti za anarhiju niti za koncept Boga. Kineski patrijarhalni odnos nije povezan sa religijskim već filozofskim konceptima. Kineskinja neće imati problema sa svojom prirodnom ženskošću ukoliko se bude rešila određenih nametnutih moraliziranja zapadne misli još uvek patrijarhalnog marksizma, jer Kineskinja nije bila pod pritiskom hrišćanskih koncepata već je što se ženskosti tiče, vodila zdrav život zaštićena konceptima daoizma. S toga borba protiv kineskog patrijarhalizma ne mora izlaziti iz okvira normalnih muško-ženskih odnosa da bi prevazišla društveni patrijarhalizam. Njena kritika će moći da bude skoncentrisana na njega time što će pre svega biti usredsređena na konfučijanski koncept humanizma, žene, jer iz njega proizilaze drugi detaljniji moralni zakoni koji bitno utiču na loš položaj žene u društvu, ali Kineskinja se ne mora sasvim odreći ili boriti protiv države kao »velike porodice« ako uskladi Dao, Put Prirode, sa novim

LEKCIJA IZ PTICE (BR. 6)

Liči li bog na tebe !? — pitam

Ni govora — kaže ptica
Ni govora...!

Njegova su krila mnogo duža...
Iz svakog pera po jednu galaksiju
oko osi kljuna okreće on...

a po jajetu njegovom
rastu šume, potoci...
i kamenje...

Dakle, ne liči, kažeš!?

Ni govora! — reče ptica
Osim toga, iz ovog će se jajeta
izleći samo jedno jedino galaktičko

OKO

To se ustalom da naslutiti
Naslutiti svakako! —

a iz drugih jajeta
sve ostalo što treba
(kad bude vrijeme)

Ne vjerujem ti! —
kažem ptici
Uopće ti više ne vjerujem! —

To se da naslutiti
Naslutiti svakako...
odraz zjenice te na svodu
da se naslutiti...!

dve lekcije
zoran kršul

Ali to nebo je... ne zjenica ptice
To nebo je — rekoš, a ne Zjenica
ptice...

Tko spominje pticu
glupane!/? —
U tome i jeste stvar! —
Bog ne liči na pticu...
reče ptica

U tome i jeste stvar...! —
LEKCIJA IZ PTICE (BR. 9)

Ješi li proučio
pticu!/? —

Ovako... ptica
ima kljun... ima oči
perje i dvije noge

Šta još ima!/? —
Ima šuplje kosti! —

Šta još !/? —
Ima... pa da, krila! —

Još !/? —
Ništa nema više! —

Slušaj mali —
najvažnija stvar kod ptice
je sjena

Kad nema sjene
nema ni ptice! —

Da čujem!/? —
Ovako... ptica ima kljun
ima oči... perje, dvije noge
ima šuplje kosti, krila
i ima sjenu! —

Ima li mrtva ptica
sjenu!/? —

Mrtva ptica nema...
sjenu! —

Slušaj mali...
Najvažnija stvar kod
ptice je
Sjena...
Kad nema sjene
nema ni ptice

I mrtva ptica ima
sjenu!/? —

Da čujem!/? —
Najvažnija stvar kod
ptice je
Sjena...
Kad nema sjene
nema ni ptice

I mrtva ptica ima sjenu! —
Dobro! —
Kakva je razlika
između sjene žive
i sjene mrtve...
... ptice!/? —

Ta razlika ne postoji! —

Bravo mali! —
Ne postoji! —

Samo... što jedna sjena
... leti...
a druga ne leti —

jedna sjena pjeva
(i radi još neke stvari)
a druga samo čuti i ništa
ne radi —

Znači, sjene su im uglavnom
iste!/? —
Iste!! —

A kakva je razlika
između žive i mrtve
ptice!/? —

Nikakva! —
Sjene su im uglavnom iste! —

Samo... što jedna
... leti...
a druga ne leti —

jedna sjena pjeva
i radi još neke stvari
a druga samo čuti

i ništa ne radi —

ke misli na kineske uslove samim tim ne nudi korenito rešenje problema civilizacijskih ukrštanja. Samim tim ne nudi ni korenitu izmenu položaja žene u savremenom kineskom društvu. Medutim ova misao je omogućila razvijanje samosvesti kineske žene, i pitanje je samo vremena kada će obrazovana, samosvesna Kineskinja ući u unutarnju kritiku svoje civilizacije, kritiku koja će značiti unutarnji egzistencijalni izazov, i koja će kao takva možda pružiti i neophodne smernice za premoštenja civilizacijskih razlika pa i egzistencijalne ugroženosti čovečanstva od samouništenja anarhičnom naukom i tehnologijom. Na zapadu su novi socijalni pokreti ukazali upravo na neophodnost našeg ponovnog promišljanja o odnosu prema prirodi i usmereni su neminovno protiv »volje za moć«. »Novi socijalni pokreti usmereni su protiv države, institucije, establishmenta, postvaranja, posjedovanja, nasilja, rata, rasizma, seksizma, rušilačkog, nasilničkog, odnosa prema prirodi. Budući da su novi socijalni pokreti usmereni protiv volje za moć, bilo individualne ili kolektivne, a ona je osnova zapadnoevropske kulture, one nužno nose ne-

tim, kineski patrijarhat, iako je delom vezan za pojavu privatnog vlasništva, nije vezan i za pojavu monogamije te njom uslovljene specifične države, niti je vezan za nasilje nad prirodom pa neminovno zahteva izvornu kritiku kineskih feministkinja, koje u ovoj strukturi vlasti još uvek ne postoje u zapadnom delatnom smislu reči. Kinezi, i Kineskinje, visoko cene svoju tradiciju, ali njen opstanak će u velikome zavisiti od harmonizacije odnosa muškarca i žene, a on može biti model prevazilaženja civilizacijskih razlika Zapadne Jang kulture i Istočne Jin kulture. Kineski etički sistem društva — konfučijanstvo, ženskim studijama treba osloboditi čisto muških, kako ih mi zovemo — patrijarhalnih pojmova isto koliko je neophodno iz novog ugla posmatrati i daoističku misao. Zapadni feministički pokreti su već vrlo jasno ukazali na mušku autoritarnost u društvenim odnosima, u porodičnom moralu, i na neophodnost oslobađanja uopšteno od svake dominacije. Kineski feministički pokret ne bi imao problema sa natura naturans, prirodom po sebi, (koja i za Marksa predstavlja problem za njega postoji samo istorijska priroda) i mo-

žen-om dvadesetog veka. Tako će i dalje ljudi koji znaju put (samo sa novim žen-om koji će uključivati i muškarce i žene) moći da uspešno saraduju. Moći će se i dalje insistirati na svesnom delovanju, na shvatanju etičkog cilja kojem se stremi a njegovom spoznajom naći će i pravilan način delovanja i razvijanja društva i kulture. Država će se zasnivati sa novim žen-om na zajedništvu akcije celokupne populacije. Spoznaju Puta Prirode treba da bude smernica za akciju pojedinca u društvu, a da bi se put spoznao on mora biti u skladu sa žen-om. On sada nije isčišćen od potčinjavanja jednih društvenih slojeva drugima, i ne označava potpunu »Pravnu« jednakost članova. Potrebno ga je isčistiti te nepravilnosti da bi se očistio sankcionisane hijerarhije u kojoj je žena stavljena na vrlo niski nivo. Kvalitetnu inspiraciju Istok će svakako imati, i izgleda još uvek, morati da traži u dostignućima, rezultatima pa i pogreškama ženskog feminističkog pokreta na zapadu. Pred kineskom ženom, posebno pred kineskom obrazovanom ženom — intelektualkom još je dug i mukotrpan put. Zajedno, ka zna gde ćemo sve stići?

stvene teritorije, pod vlašću isto tako lutajuće crkve, poglavara koji se selio s narodom.

Puna razbokorena rečenica, reprezentativne ličnosti i momenti, sudbinska slika jednog naroda osuđenog na diobe i lutanja, ponoća istorijske slike, bogatstvo doživljaja — sve se to u ciglu dvije rečenice ogleda, u dvije rečenice koje mogu izdržati poređenje s onima iz Pavićeve umjetničke proze.

I u ovoj knjizi je čitalac na jednom od povlašćenih mjesta, pa su mu posvećena posebna dva odjeljka: **Čitalac kao potpisnik književnog dela i »Čitalac-prosjak«, ili tajna zlatne minduše.**

»Iza ovih velikih napora, koji srpsku književnost XVII i XVIII veka bacaju sa Istoka na Zapad, iz jedne književne sfere u drugu do koje se mora probijati s velikim naporima, iz ove borbe za nov književni izraz, za osvajanje novog stila, za aktualiziranje književnosti, iza ovih upornih pokušaja da se reformišu književni jezik i pravopis, da se omogući rasturanje knjige prepisima, »bakarnim tipografijama« i štampanom rečju — stoji kao osnovni pokretač svega toga čitalac književnog dela. Borba za »visokog« čitaoca to je u svom posebnom, i za ovu epohu simpatičnom, obliku jedna od važnih osobina barokne književnosti uopšte. Ona je tako izrazita da bi se moglo reći kako barok prestaje onog trenutka kada se pisac i čitalac književnog dela osele jednaki, a traje sve dotle dok visoka ličnost kojoj je barokno delo posvećeno i upućeno potpisuje to delo na uglednijem mestu od njegovog književnog tvorca. A upravo takav je slučaj s gotovo svim važnijim delima srpske književnosti ove epohe. To se oseća, taj se čitalac imenuje u svim žanrovima; u poeziji, koja je puna panegirika, u drami, u prozi. Knjige su posvećene visokim ličnostima svetovne i crkvene hijerarhije, koje su u isto vreme naručioc književnog dela, mecene i zaštitnici pisaca i glavni čitaoci njihovi.

Slijedi cio spisak važnijih djela i ličnosti kojima su posvećena i čija imena zauzimaju i značajnije i istaknutije mjesto od piščevog. Eminen-

bio dan razornog zemljotresa u Dubrovniku i da je pismo upućeno mrtvima.

U jednom od fabularnih rukavaca (**Đavolji znoj**) priče **Blejzer boje mora** glavni junak je još jedan srpski barokni pisac — Sava Vladislavić grof Raguzinski — koji je razgraničavao Kinu i Rusiju u doba Petra Velikog i negdje u neshvatljivim daljinama podigao crkvu Svetom Savi Srpskom.

Među podsticajnim djelima za Pavićevu prozu svakako su i **Hronike** grofa Đorđa Brankovića, djelo koje sam Pavić spominje u svom tekstu o baroknim elementima u **Hazarskom rečniku**.

Od tekstova čiji su tragovi neposredno osjećaju u Pavićevoj prozi, a bili su predmet Pavićevog proučavanja, navedšemo još i jedan Venclovičev poetski medaljon, kome se, prema Paviću, »može naći paralela« tek danas »u delima Vaska Pope i Miodraga Pavlovića«. Evo tog medaljona koji valja porediti s Brankovićevim **Kazivanjem o Adamu bratu Hristovom iz Hazarskog rečnika** i uvjeriti se u prisustvo istog motiva:

»Meso od zemlje,
kosti od kamena,
oči od vode,
krv od rose,
para i odihovanje od vetra,
razum, pamet od oblaka,
umlje s andelske brzine.
Kad umre, u to mu se telo
opet vraća«.

Vidjeli smo već koliko Pavić drži do »zagonetačkog postupka« (Pavićev termin kojim se označava jedan od postupaka u baroknom pjesništvu) u svojoj prozi. Podsticaj je mogao naći u baroku u »pismama — za-

MAGDALENA SVLAČI ČARAPE OBE

Dok svlači polako čarape
Njene na suncu pocrnele ruke
(U biti svojoj nalik na očajni život štuke)
Pretvaraju se u ššššape

Ali istovremeno
Svlači čarape obe(!)
Tačno u sredini svoje sobe
Upadljivo i mazno ali ne oduševljeno

Pušta povremeno vetrove
Kao velove
I dišššše dubbbboko

Češe li češe sramnicu i bedro
U ogledalu ne izgleda vedro(!)
A svrbi je i desno oko

RUŽIČASTO O RUŽIČASTO

Magdalena sa svoje omalene terase
U ružičastom kostimu
(Olaškavajući ti ovde obaveznu rimu)
Razgleda široke narodne mase

Ponekad diskretno pljune
Na raznobojna kola
(Mnoooooo značajnija od tvog
romantičnog bola)
Oštirija od kame a mekša od vune

svrab borislav milić

Jutros je po običaju kakila
Uz kafu cigarētu popušila
I treptala vragolastim očima

Mrmrlja nešto i na račun blagog boga
Misleći uzgred na stomatologa:
Jedan joj se zubici klima

DON KIHOT I NARCISA

Don Kihot je upecao Narcisa
Običnom udicom ovoga veka
Obloženom glistom boje bureka
u jezeru pod krošnjama tisa

Nije ga ispekao već ga je pustio na slobodu
I dao mu lozinku da ne prođe kao lud
Kroz špalir koji se zabavlja ako te probodu
Lepotom od koje se zaista nema kud

Don Kihot je u večernjem odelu
Podneo izveštaj o znatnoj lovinu

Onima koji se skrase u pepelu
A dotle divljaju u nizini

Čenjeni skupe da ste samo čuli šapat tisa
Dok sam ja Don Kihot umoran i lep
Izvlačio Narcisa a glista je u grlu Narcisa
Zastala i zgrčivši se postade čep

Te ništa božansko ne otkoči sa usana
Ostalo je u srcu odbijeno od čepa
U srcu Narcisa a on je ozbiljna rana
pod ovim svodom gde je svaki drugi zavrnut
i šepa

A vi mi prebacite meni Don Kihotu
Što vam sve to pričam u večernjem odelu
Ali mi i danas imamo oko glave strahotu
Pa je svedjedno šta ja nosim na telu
Sve je nesigurno i meni je do šale
Stalo čini vam se. Ne, bol je moj glas
I zato zatvaram usta da iz njih ne izlaze male
Istine tražeći u veličini spas

Ali pecajte Narcise ima ih koliko i vas
A što se tiče glista — prekopajte obalu
Na tom poslu svaki utrošeni čas
Namrštiće se ako ovo primite za šalu

Čujete li šta sam vam rekao
Običnom udicom i pod krošnjama tisa
Vreme je besplatno — jer nisi čekao
Da upecaš drugo do svoga Narcisa

tni čitaoci su i cenzori, čije ime je garancija i preporuka za knjigu i takođe je na istaknutijem mestu od piščevog. Drugi tip čitaoca je »čitalac — prosjak«, često samo slušalac baroknih besjeda, tako da Pavić vidi srpskog baroknog pisca »u senci premoćnog »potpisanog čitaoca«, s jedne strane, i u senci ograničenih moći čitaoca — prosjaka« ili nepismenog slušaoca književnog dela, s druge strane.

Za svoje pravo mesto, za izlazak iz senke, taj pisac se bori još uvek. Sam Pavić će, ne bez baroknih podsticaja, ponovo izvesti čitaoca iz senke i dati mu status čas koautora, čas junaka romana.

Pavić veoma rado citira *Karla J. Fridriha (Carl J. Freidrich)* i njegovo djelo o episi baroka, videći barok kao »rijeku sa dva ušća« i kao napor da se »neizvodljivo izvrši u svim pravcima«, između ostalog i zato što su te definicije baroka slikovite i gotovo da nude fantastičnu predstavu. Pavić će se istog određenja baroka sjetiti i znatno kasnije, kada bude pisao o baroknim elementima u **Hazarskom rečniku**, o čemu ćemo govoriti na drugom mjestu u ovoj knjizi. Tamo će riječ »neizvodljivo« biti zamijenjena riječju »nemoguće«, pa će se definicija baroka primaci nadrealističkim definicijama i predstavama.

Pavić se, naravno, bavi i svečanom prepiskom između Hilandara i Dubrovnika »povodom prastarog običaja svijeće« još iz doba srpskog carstva, koji su kao neku vrstu crkvenog poreza, Dubrovčani plaćali carskom manastiru. Prepiska je, očevidno, bila podsticajna za Pavićevu prozu, gdje nalazimo motive vezane za pomenuti običaj, naravno — u prozi »s dubrovačkom tematikom«.

Pisma *Mihe Kuveljića* iz 1660. godine o smrti *Alage Šabanovića* iz Novoga i o držanju pokojnikove porodice — pisma kojima Pavić u svojoj istoriji baroka posvećuje punu pažnju — motivski su porediva s Pavićevom pričom **Jedanaesti prst (jedno pismo mrtvima)**. Sama priča je stilski motivisana kao pismo Kuvelje Grka od 6. IV 1667. godine, dopunjeno samo postskriptumom piščevim, kojem se čitalac podsjeća da je 6. IV 1667.

gonetkama«, gdje se čitalac mora dovijati da čita tekst u raznim pravcima (od kraja prema početku i s desna u lijevo) i da koristi svoja znanja o brojčanoj vrijednosti slova kako bi riješio neku zagonetku. Pritom metafora i alegorija igraju značajnu ulogu. Nekad pjesnik nudi i odgonetku, a nekad nastoji da pjesmu ostavi neodgonetnutom i hermetičnom. Teško je pretpostaviti da sve to nije uticalo na jednog Pavića koji tom pjesništvu i postupku zagonetanja, odgonetanja i pjesme — rebusa posvećuje značajnu pažnju u svojoj knjizi o baroku, tim prije što su analogni postupci lako prepoznatljivi u Pavićevoj prozi, uključujući i numeričku vrijednost slova. Ovim postupcima zagonetanja treba dodati i »magični kvadrat«, koji je kao spoj matematičko-pitagorejskog i jezičkog, mogao biti podsticajan za Pavićevu »hazarsku prizmu«.

Mogućno je naći dosta podsticajnog i u drugim dvjema Pavićevim književnoistorijskim sintezama za njegovu prozu, ali smo, uglavnom, ta mjesta uočili kada smo prikazivali Pavićeve pojedinačne književnoistorijske studije, pa bi njihovo ponovno isticanje moglo donijeti manje dopuna a više ponavljanja. Napomenućemo samo da poglavlje **Radanje nove osjećajnosti** u predromantizmu potvrđuje senzibilitet pisca fantastike i ljubitelja mitologije.

Ovim je završen naš prikaz Pavićevih naučnih radova. Nismo se bavili ni metodologijom, ni vjerodostojnošću Pavićeve istorije književnosti — to nas, u ovom času, ne zanima — već smo tragali samo za onim mjestima koja su nam mogla ponešto otkriti od tajni Pavićevog književnog zanata, poneki tematsko-motivski izvor, poneko načelo, pa i poneki književni uzor. Pavić »dvozanadžija« učio je svoje zanate uporedo: baveći se istorijom književnosti, ulazio je u tajne spisateljskog zanata i otkrivao nove majdane. Nekim od naših nalaza našli smo već potvrdu u Pavićevim pričama; druge ćemo provjeriti na Pavićevim romanima u oledima koji upravo slijede.

Odlomak iz knjige »Hazarska prizma«

No, time se, kaže Stefanović, ne treba zadovoljiti. Da li u Dučićevoj poeziji ima onog osećanja koje je naš kritičar nazvao svemirnom, kozmičnom milošću, ima li težnje za spiritualiziranjem ljubavi, života, sveta? Postavljajući takva, retorska, pitanja Stefanović osvetljava prirodu druge moderne.

Razlika između prve moderne i druge moderne je i u čežnji za beskrajnošću, u onoj nostalgiji za daljinama. Sve Dučićeve nostalgije se završavaju sa ženom. I ne samo kod njega. »Cela simbolika služi da izrazi čežnju za ženom«. A kod najmlađih je žena samo jedan oblik, jedan od izraza univerzalne čežnje bića da se saopšte jedni drugima; »izraz jedne sveopšte veze između sviju bića, i večite nostalgije čovekove da izađe iz svojih granica, iz okova svoga tela i svoje svesti i da se pomeša sa telima i dušama, svestima i nesvestima svega što postoji, svega što je bilo i što će biti. U tom pogledu moderni i najmoderniji znači najpre jedno veliko oslobođenje čoveka, oslobođenje njegove ljubavi od žene-ženke, i njegovog raširenje na delo stvorenja, na ceo svet vidimi i nevidimi«.

I sada ono po čemu je Stefanović veliki kritičar. Upoređuje Dučićevu nostalgiju beskrajnosti u pesmi *Zalazak sunca* — uzeo je jednu od boljih Dučićevih pesama — i poredi je sa nostalgijom Crnjanskovih *Vetrova*, i pokazuje svu razliku između dva duha: u sadržini, u izrazu, u metafori, u stihu i ritmu. Dučić je celu svoju bolnu nostalgiju vezao za jednu ženu s krunom na glavi. Crnjanski, pak, je u svojoj nostalgiji poneo i odneo sebe i svoj sluh i rane, pominje Stefanović i vetrove i ženu i pesnikove suze, i sve je to vezano u neke davno zasadene zvezde.

Crnjanskog. Dučić je imao savršenu metaforu, a postoji i slikarska slikovitost lepota njegovih najlepših pesama. Kod Vinavera i Crnjanskog je sve to u čisto muzikalnom elementu. Muzikalnost u poeziji Miloša Crnjanskog je ne samo u ritmu reči — nego u nekoj unutrašnjoj melodiji osećanja, izraza, fraze, u onoj unutrašnjoj vibraciji duše od koje podjednako drhte i misli i osećanja, i mozak i srce i nervi sami«. I prelazi Stefanović na nadahnutu interpretaciju Vinaverovih pesama, ali govori i o pesmama koje je teško u celini primiti, no, i tu, »Vinaver ima one momente vizionarnog bleska, reči neke jasnoće iznad sve svetlosti koje nas prate kao kobne u nekoliko reči, u jednom stihu kondenzovane vizije i mudrosti Danteove: nas kamenje dobro čeka i umorni šapat brda«.

I sa osećanjem uzaludnosti dodaje Stefanović: »I tako bih mogao još mnogo citirati bez nade da ubedim one kojima ovo što sam rekao dosad nije dosta«.

Za razliku od Vinavera koji pravi eksperimente ne samo s idejama već i sa stilom, sa stihom, sa rečima i njihovim smislom, Crnjanski stvara neposrednije, iz samog osećanja »iz neke intuitivne emocije«. Za pesmu *Vetri*, u jeku najžešćeg osporavanja modernizma Stefanović ispisuje da je to »jedna od najlepših, emotivno najbogatijih nekom dubokom mislenošću, najpunijih pesama što su dosad ispevane na srpskom jeziku«. Tu se, po Stefanoviću, vidi ceo Crnjanski; ona intuitivna svesnost o našoj vezi sa celim univerzumom, i ona senka tajna i tajanstvena koju svi mi bacamo na sva bića. I mora Stefanović da ponovi svoj vrednosni sud jer to je tada neophodno: »Ako to nije sasvim sublimna poezi-

dug kao nečiji život

žarko dimić

RAZGOVOR S OCEM

1.

*Kada otac side sa točka-
odradi još koju veknu hleba
na sporim jugoslovenskim vozovima
koji uzduž i popreko produbljuju vetrovne šare
često mi umoran između zalogaja nešto ikaže*

2.

*Noćas sam na trenutak dug kao nečiji život bio brži
i od boga i od sudbine prvi do smrti dah sam joj osetio
Sa mnom je doputovao čovek koji je pronašao nevernu ljubav
u kući je na mesto ikone držao njenu sliku o njene se
tragove kaže svakodnevno spoticao od kada je nestala
Razgovetno mi je govorio dok su mu se niz lice slivali
cvetovi
Decu je poverio staroj i bolesnoj majci
za pasom mu se kežila skraćena puška
Ne, nisam ga prijavio
Lagano ispijajući kiselkastu rakiju dođao je
Slušaj sine takvi se putnici nikada ne vraćaju vozovima
ne zato što ne stižu na njih nego su im i suviše brzi*

3.

Uneo se u tanjir i odlutao za kašikom njemu samo znanom prugom

PASKALOVO PISMO

*Do kraja sveta još dva kraja
sudeno a nevideno nemirisano
osmeh obrijan od uha do pola glave
duga lula i u njoj pržena lekovita trava
dve boje neba sa pticom u snegu
dva klupka dva sna bez početka
U okviru prozirnost realna-svirepa
sa slikama naših ozemljenih predaka
pod teretom senki pucaju ulični kamenčići
u vrelo blato uglibio se miris putovanja
vetar skida trnje sa šipkovog stabla
da zaneta pesmom vila kakva ne umrsi kosu
Svaki tragač za zlatom ostaje nevest u oknu svog rudnika
gde večite mladoženje razgovaraju o svojim ženama
one kao utvare svakodnevno hodaju pokraj njih
sa čovečijom ribicom pod levom dojkom
u vreme kada su zvezdama zenice najšire
tada usta — duplje zapevaju pesmu
otetim glasovima ljudi iz želuca beskrajne šume-mora-okeana
Do čistog zlata još dva sjaja
do smrti još dva života
Tako redom sve dok Paskal ne nade
zlatne vlasi sa svoje obrijane glave*

Razlika u stihu je očiglednija. Dučićev stih je u propisanim svečanin redovima, dok je stih Crnjanskog poliritmičan sa grčevima i konvulzijama, kao čas jači čas slabiji vetar, i sve je u pokretu i jednom melodičnom plivanju, nekuda gde nisi bio, gde ćeš biti, nekuda među zvezde.

I brani dalje Stefanović one najviše osporavane: Vinavera i Crnjanskog. I to ih ne brani po onome što oni nose i što će jednom izraziti, već ih brani kao ostvarene pesnike i po onome što su ono ostvarili. Tu se može povući razlika između podrške modernistima koju je pružao Svetislav Stefanović i podrške koju je pružao Milan Bogdanović. Bogdanović je branio ono što će i drugi modernizam tek ostvariti: poštuje njihove težnje, ili još ne vidi njihova značajna ostvarenja; dok je Stefanović bio na strani njihovih ostvarenja. Iz lagodne književno-istorijske perspektive možemo reći da je prave redove ispisao baš Stefanović. Jer ono po čemu ostaje Crnjanski je i ta prva knjiga poezije.

U vidokurgu su *Varoš zlih volšebnika* i *Lirika Itake*. Po Stefanoviću je problem kritike u samom pristupu. Kritika prisutpa poeziji tražeći ono što je u toj poeziji rdavo (a ako se tako pristupa nije teško otkriti rdave strane kod svih pesnika). Svakom pesniku treba pristupiti sa željom da se otkrije ono što je vredno u toj poeziji: »Jer svetlost može pravi i imati svoje senke, ali senka ne može pravi ni davati svetlost«.

Svetislav Stefanović je jasno istakao koje su pesme Stanislava Vinavera i Miloša Crnjanskog vredne. U *Varoši zlih volšebnika*: *Infantkinja*, *Šumski bal*, pa muzičke vizije (na str. 35, 80, 81, 83), a posebno je istakao pesme *Mi se čudno razumemo* i *Zimsku idilu*; a u *Lirici Itake* to su: *Serenata*, *Eterizam*, *Mizera*, *Na ulici a nadasve Mramor u vrtu* i *Vetri*. Po Stefanoviću je to »čista, savršeno lepa i čista poezija«. Problem sa kritikom je što ili kritika uopšte nema osećaja za poeziju ili ima smisao samo za jednu vrstu poezije.

Pomenute pesme Vinavera i Crnjanskog Stefanović je čitao posle slušanja Šopenove muzike i tu već ističe prvu tačku bitnu za Vinavera i

ja, ravna najboljem što je ispevano na jeziku ljudskom, onda ja ne znam šta je poezija«.

Sigurno se kreće Stefanović kroz predele poezije Miloša Crnjanskog, ističe nostalgiju za dalekim, osećanje za sva bića, hvata osnovni ton pesme, ali je spreman da se upusti u analizu i pojedinačnih stihova. Tako za stih »u sneg što saranjuje kad ljubi«, Stefanović kaže: »Ja dajem ceo svet za ništa, ako ma koji kritičar pronađe u celoj poeziji Veljka Petrovića, u celoj poeziji Dučića i Rakića stihove koji sadrže više pesničke emocije, više ove u jednom stihu, jednoj reči sabijene životne intuicije, filozofije koja se nije izmudrovala nego se otkrila unutrašnjem oku koji u momentu vizije vidi u dušu bića« (uzgred, u tom tekstu pominje Stefanović i Krležine dramske pokušaje — hvali koncepciju Kolumbove tragedije).

Sve je stavljeno u akciju protiv nesumnjivo pozitivnih talenata naše najmlađe pesničke generacije, dok se na drugoj strani ističu »gnusno-bljutave pesme« Milana Čurčina i »otužno prazna stihotvorenja«. A. Tresić-Pavičića.

Drugi nastavak je završen onim slikovitim poređenjem: »No, da! jedno novo proleće granulo je u našoj književnosti — i gavranovi su graknuli na nj«.

Ovo Stefanovićevo poređenje, kao i sva poređenja možda hramlje, ali tim se gavranovima tada činilo da mogu sprečiti dolazak proleća. A Stefanoviću se, pak, činilo da dolazi upravo ono proleće koje je nagovestio svojim tekstovima.

Treće javljanje u časopisu *Misao* ponovo uvodi književnu kritiku u prvi plan. Stefanović se slaže da ima mistifikacija i blefa i u najmlađoj poeziji, no, kao što dobar gradinar postupa u proleće kada se trudi da odvoji korov od cveća, tako treba da postupa i umetnički kritičar. To nije lak posao, ali onaj ko ne razlikuje korov od cveća i sve zajedno nosi na dubrište ne zaslužuje da bude gradinar.

šibe

delimir rešicki

theatrum mundi

netko je nagovorio zemlju, nebo i more
netko je nagovorio quartz
da mi učini ono
što mi sada osam sati na dan i
prekovremeno na noć
i rade stakleni sprinteri u zeleni krematorij
ti razuzdani, razoružani gauči fotosinteze
koja je zidala taj mahal.
kako je samo tužna bila
naša međuratna poezija
rekao sam inspektoru
kada su mi pod krevetom pronašli
amfibiju s četiri člana posade
zaspala na tvojim trepavicama
koje je već načela ljetna vrućina.
i kako da onda
ne kažem da sam prah
kada se svake zime spomenem
walta disneya
koji je svoje mrtvo tijelo
poklonio vječitom ledu
i sada strpljivo čeka
ratne reparacije
koje mu ima jednom isplatiti
njegovo vlastito kancerogeno meso
uspjevši tako
kao v. d. odgodene smrti
ostvariti i stvoriti ono
što mu nikada nije uspjelo s mickieyem mouseom:
vječiti, konačni, zlatni schund

tamnu sjenku isčezlih anđela
koju sam jednom vidio na
tvome licu dok si s vrha usnice
vrhom jezika sporo upijala kap ketchupa
na prijepodnevnome hamburgeru
u prepunome pothodniku.

ŠIBE

16. 03. 1960.

emigrirao sam s dečkima u ameriku.
na pony biciklu
skrivenom u čitanku za mucavce.
stanovali smo u napuštenoj zgradi
na lover east sideu
i izvlačili žigice koji će na put
do 100 metara udaljenog dragstora.
bojažljivo pogledavali mali
uprljani plan grada prije no što bi netko
ugrizao raženi kruh
sa svijetleće reklame
preko puta ulice.
uvijek sam se čudio tebi
koji si stekao bogatstvo
mijenjajući lječničke za
izgorjeli benzin
duži za kraći vrbov štap.
mrzim mlijeko i mliječnu stazu
po tome sam sličan tebi
prvorodeni.
ljubav je baseball
s mojim tvrdo kuhanim, tvojim najdražim
šarenim loptama
ah andy
candy
sve što znam o tebi je to
da dani prolaze.
bezbojni kao svilotisk
tvoje vlasulje
koja u mahovini zlatnoga metroa
čeka zalutale dječake
na kraju vremena.
zato si ti katapult
prepun vrućih šiba
a ja večeras moram opet sam
do dragstora i natrag
u čitanku.
zato avioni preskaču ocean
kao djevojčica uže
što leži mrtvo
između mojih cipela i tvojih ulaštenih čizama.

između oblaka
šiba i
lješnjaka.

CHA CHA — CIAO CIAO — CHE CHE

provalija se doista
ne može preskočiti u dva skoka.
cha cha — ciao ciao — che che.
poštari sa psećim repovima
skrivenim pod istrule kabanice
ružičaste svinje s krilima
preturaju zaraženim prstima
po paketima zagubljenima u tvome grlu.
pisati o tome
najdosadnija je stvar na ovome kontinentu.
helter — skelter je
uistinu imbecilna pjesma.
tko prvi stigne
neka uzme kamen i
baci ga u bezdano jezero.
puževi najmudrije posluju sa smrću:
što bi ti i ja blagovali
da točno stižu
baš svi vlakovi?

X — X

rublje je, uglavnom bijelo.
lijevom i desnom dižem lakše utege.
ružan sam, zato ti se smijem.
zato što sunce izlazi i zalazi
mijenjaju se straže čiji te koraci
zibaju u posteljini i
lijeće od nesvjestic.
tamo gdje počinju pamćenje i modrina
prestaje razum, svatko to zna.
na vagi ni danas nema ničega
ali kazaljka kao i nekada
pulzira između dvije mrtve usnice.
x = x

u plastičnu vrećicu pa na smeće
češ ti s mojim velikim srcem
samo ako i danas bude snijega.
potpuno sam smetnuo s uma
sve tvoje dobre navike.
ako doista svatko bude petnaest minuta netko
ostaje nam točno četrdesetpet minuta
za ustrijeliti se
revolverom na vodu.

BESKONAČNOST ZA IVICU KIČMANOVIĆA

dva je puta okrenuo ključ u bravi
svojoj automatskoj telefonskoj sekretarici
svezao crvenu vrpču u kosu od ugaraka i zrelih modrih malina
počešljao je, umio na savi, obukao joj plisiranu mini
haljinu i rekao hajde
idi sada i sama
pronađi svoju sjenku
izgubljenu u očima sto tisuća kamenih marija
nikada se više
nećeš morati lažno predstavljati
ti ohola bezimena djevojčice
u čijim kostima
azur danonočno isparava u galaktički, otrovni koks
za bregima mi je louis saipher potpisao stipendiju
na nečijoj zagubljenoj pudijeri i život je samo
beskonačni mamurluk u staklenome kovčegu.
dva je puta okrenuo ključ u bravi
budio sam se često u to vrijeme noću
svukao sve sa sebe i mene
zatvorio prozor
navukao zavjese
ljubili smo si ruke u ljeskovoju šumi
spustio rolete
okrenuo kontakt ključ i
upalio motor
u toj istoj sobi
za nepun sat
crni djačaci s drevnim opekotinama na usnama
učili su ga hodati na vodi
gdje i inače
hode
svi živi i
mrtvi.

GUMI—ŠTRUDLA

sinoć je džepos
na himalajima
svirao klavir

koknula ga
gumi—štrudla
pravo u njokalicu

ŽURKA

bomba žurka

vatali smo zjala
pa im čupali
krilca

GOVNARSKA KOFA

kaži ciketanu
neka ide
da peca kamile

glava mu je
ko govinarska
kofa

UŽLJAKALI MU KEBARU

dok je kisnuo
na bas—štajgi
užljakali mu kebaru

džabe muzičar
sada diže vatru
golubice su odletele

BLESOMETAR

filokseri i čukica
kandiše
na nagaznu minu

*

smotan ko sajla
ume samo
da gura drvca

*

peva pegavac
patetično mu radi
blesometar

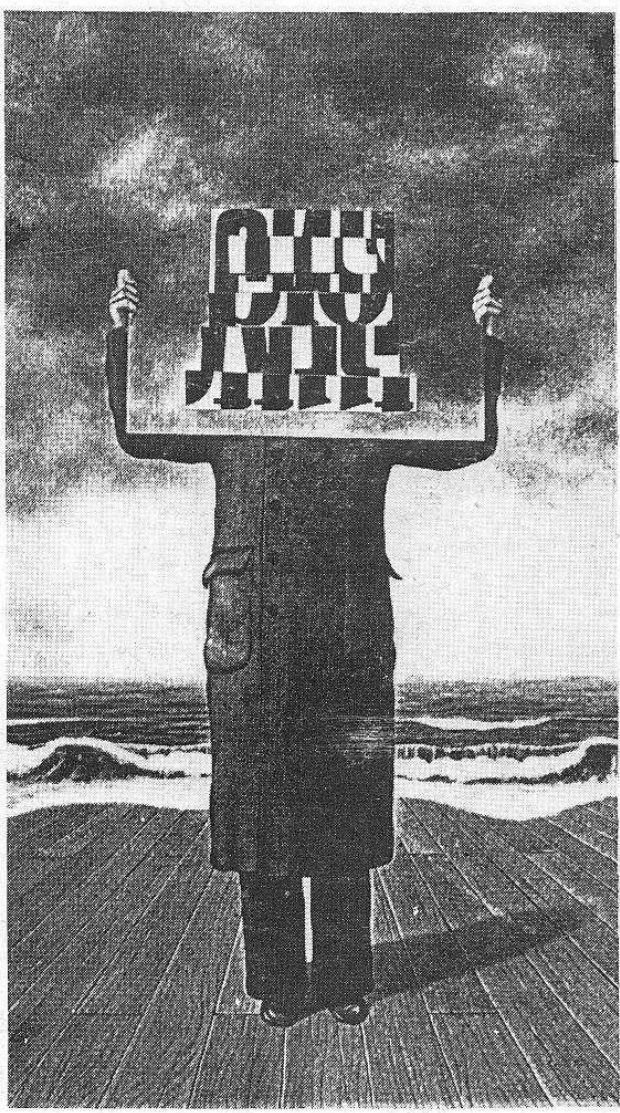
NABACIO MONOPOL

kada ćemo haver
ponovo da idemo
na deljaka

ricinus je
u karantinu
nabacio monopol

striptiz

(Šatro haiku)
miroljub todorović



miroljub todorović, vizuelna pesma

DŽUNGLA NA ASFALTU

kada je aždaja
ušla
svirana je himna

umesto matiša
imali smo
džunglu na asfaltu

DEKORATIVNI FRAJER

posle tuluma
pekmez je ceo dan
travao konja

u knezmišovoj
on je inventarisan
kao dekorativni frajer

LEPTIR MAŠNA

za partiju šekspira
nabacio ledolomac
mondiš perje

čim je počeo
zgazio sam mu
da baroniše
leptir mašnu

PODREPAŠ

kojim stilom
plivaš
podrepašu

pevao si s penicilnom
samo ti cipele
vire

POTPUNO PODILKANIO

turpijaner mi opet
gazi
po ganglijama

u klapi je
uvek
furao svoj fazon

potpuno podilkanio
skuplja po mardelju
vreće buva

DOK JE BUNARIO KEVCA

dogiljao lufter
u petlovac
da šamara
džepove

dok je bunario
pravio sam mu

MALI ČUČAVAC

posle šljokarca
celu noć smo
giljali pešaka

kraj skupštine
obavismo
mali čučavac

kevca
zid

STRIPTIZ

tada još nisam prokužio
da je on
truba frajer

kada smo ga ućapirali
odigrao je
striptiz

